

İctihadda İsalet ve Hata Rivâyetlerinin Tahlıli

*Necdet AYDOĞDU**

“An Examination of Narratives in Discussions of Error and Right in İjtihad”

Abstract: İjthâd means that fakihis do all they can to reach information on a sharia practice. During his lifetime, Prophet Muhammed (pbuh) allows his companions to do ijthâd in his presence. For that reason, ijthâd is regarded as worship by Islamic scholars. In this study, we will examine narratives which say that the mujtahid (ijthâd scholar) who hits the truth will get two rewards (ajr), and the one that makes an error will get only one. Our aim is to determine whether these narratives belong to the Prophet and thereby the reliability of them. In the present study, we will examine both the transmission of the hadith and will make a textual analysis.

Citation: Necdet AYDOĞDU, “İctihadda İsalet ve Hata Rivâyetlerinin Tahlıli” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XVIII/1, 2020, pp. 97-116.

Keywords: Hadith, İjthâd, Mujtahid, Right, Error.

I. Giriş

İslâm'ın itikad, ibadet ve ahlâk esasları Kur'an ile belirlenmiştir. Hz. Peygamber bu konuda kendisine vahy edilenleri Kur'an aracılığı ile insanlara ulaştırmıştır. İçinde yaşadığı toplumda ortaya çıkan sorunları Kur'an âyetleri, bu konuda Kur'an'da herhangi bir nas bulunmadığı durumlarda ise icthad ederek çözüme kavuşturmuştur. Sahâbe de aynı yolu takib etmiştir. Kur'an'ın “aralarındaki anlaşmazlıkları Allah'a ve elçisine götürmeleri gerektiğini” (en-Nisâ 4/59) ifade eden ilahî emre uygun davranan sahâbe, meseleleri bu iki temel kaynağa müracaat ederek açıklığa kavuşturmuşlardır. Bununla birlikte, şahsi kanaatlerini kullanarak, icthad ile meseleleri çözdükleri de vakidir. Bizat Hz. Peygamber bazı sahâbeyi kendi re'yi de kullanarak icthad yapabilmeleri konusunda cesaretlendirmiş ve teşvik de etmiştir. Bu konuda çok sayıda

* Cumhuriyet Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, SİVAS,
necdetaydogdu1966@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6576-1404

Geliş: 19.04.2020

Yayın: 30.06.2020

rivâyet hadis kaynaklarında yer almaktadır. Amr b. Âs¹ ve ‘Ukbe b. Âmir’den kendi huzurunda birbirlerini suçlayan iki kişi arasında hüküm vermelerini talep etmesini,² Mu‘az b. Cebel’in “Kitab ve Sünnette olmayan bir meseleyi kendi reyî ile ichtihad ederek çözeceğini” söylemesi üzerine Hz. Peygamber’in “Allah’ı ve Resûlünü hoşnut eden şeyden dolayı Allah elçisinin elçisini başarıya ulaştırın Allah’a hamdolsun” buyurmasını örnek olarak verebiliriz.³

Sözlükte “çaba göstermek, bütün gücünü kullanmak, ısrarlı olmak, zahmet çekmek” anlamındaki cehd kökünden türeyen⁴ ichtihad “bir konuda elden gelen çabayı sarf etmek, bir şeyi elde edebilmek için olanca gücü harcamak” demektir. Terim anlamı ise “fâkihın herhangi bir şer‘î hüküm hakkında zanni bilgiye ulaşabilmek için bütün gücünü harcaması”dır.⁵

İctihad, hakkında nass bulunmayan konuları çözüme kavuşturmak için âlimin ortaya koyduğu gayreti ifade etmektedir. İctihadın dini meselelerle alakalı bir fiil olması sebebi ile bu işi yapacak olan kişinin belli yeterliliklere sahip olması gerekmektedir. İctihada ehil olmak için iki temel şart koşulmuş. Bu şartların birincisi şer‘î hükümlerin temel kaynaklarını bilmek, ikincisi de bu kaynaklardan hüküm çıkarmaya (istinbat) yarayacak olan usul, kural ve bilgileri kendinde toplamak, diğer bir ifadeyle bu kaynaklardan hüküm çıkarma keyfiyeti”ni bilmektir.⁶

Ancak ichtihad edenin de bir beşer olması hasebiyle, ichtihadında isabet edeceği gibi, yanılma ihtimali de vardır. Bu çalışmamızda ichtihad edip isabet edenin iki, hata edenin bir ecir alacağını ifade eden rivâyet incelenecek, rivâyetin yer aldığı kaynaklar ve isnad zincirleri tesbit edilecektir. Ayrıca rivâyet içerik açısından incelenecek ve metinlerinde farklılığın olup olmadığı, var ise bunun hadisin anlaşılması ve yorumlarına etkisi araştırılacak, isnad ve metin tahlili yapılan rivâyetin sıhhar ve delâlet durumu ortaya koulmaya çalışılacaktır.

II. İctihad Rivâyeti

Araştırmaya konu olan rivâyet Buhârî ve Müslim tarafından “إِذَا حَكَّمَ الْحَاكِمِ إِذَا حَكَّمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَّمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أخطأَ فَلَهُ أَجْرٌ

¹ bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 204 (17978); Dârekutnî, *Sünen*, III, 443 (4378).

² bkz. Dârekutnî, *Sünen*, V, 362 (4459).

³ bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 230 (22357); Dârimî, “Mukaddime”, 20 (170); Ebû Dâvûd “Akdiye”, 11 (3592); Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Nâsiruddîn el-Elbânî. (Riyad: Mektebetü’l-Meârif, ts.), “Ahkâm”, 3, (1327-1328); Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-Âsâr*, IX, 212 (3583); Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, 20: 170 (362).

⁴ bkz. Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Manzûr el-Ensârî, “chd”, *Lisânü’l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), III, 133.

⁵ H. Yunus Apaydın, “İctihad”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları), 21: 432.

⁶ bkz. H. Yunus Apaydın, “İctihad”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 2000), 21: 437. Ayrıca bkz. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfî, *Cimâ‘u’l-İlm*, thk. Ahmed Muammed Şâkir, (Cize: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 39-41.

ictihad edip sonra da (bu içtihadında) isabet ettiğinde, ona iki ecir vardır. Hüküm verdiği zaman ictihad edip sonra da (bu içtihadında) hata ettiğinde ona bir ecir vardır”⁷ ifadeleri ile rivâyet edilmiştir.⁸

Bu kısımda rivâyeti tahrir eden musannifler, hangi sahâbeden nakl edildiği, rivâyetin isnadları ve metinleri ele alınacaktır. Rivâyeti tahrir eden musanniflerin senedlerinde yer alan râvilerin cerh ve ta'dil durumları incelenecek, musanniflerin rivâyet metinleri karşılaştırılıp, metinler arasındaki farklılıklar tesbit edilecektir.

A. Rivâyeti Tahrir Eden Musannifler

İçtihadın bir ibadet olduğunu ifade eden rivâyet, Buhâri ve Müslim yanında sünen-i erba'a musannifleri tarafından da nakledilmiştir.⁹ Ayrıca Ma'mer b. Râşid, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Bezzâr, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Ebû Avâne, Tahâvî, İbn Hibbân, Taberânî, Dârekutnî, Beyhâkî, İbn Hazm, Hatîb ve Busîrî gibi hadis ulemâsı da bu hadisi rivâyet edenlerdendir.¹⁰

B. Hadisin Nakl Edildiği Sahâbiler

Bu araştırmaya konu teşkil eden hadis, üç sahâbiye isnad edilerek rivâyet edilmiştir:

⁷ Muhammed b. İsmâil el-Buhâri, *el-Câmi'u's-Sahîh*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1427/2006), 'İtisâm", 22 (7352); Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuseyrî, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1991), "Akdiye", 15 (1716).

⁸ Hadisi, diğer musannifler de yakın ifadelerle rivâyet etmiş olup, bunlara işaret edilecektir.

⁹ Ebû Dâvûd, "Akdiye", 2 (3576); Tirmizî, "Ahkâm", 2 (1326); Nesâî, "Âdâbu'l-Kudât", 3 (5381); İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni *es-Sünen*, thk. Nâsiruddîn el-Elbânî, (Riyad: Mektebetü'l-Mearif. ts.), "Ahkâm", 3, (2314).

¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 198 (17926), IV, 204 (17969, 17973); *Fadâilü's-Sahâbe*, thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbâs, (Cidde, 1420/1999), I, 220 (185); Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahih*, thk. Halîl b. Me'mûn Şeyhâ, (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1425/2004), 1359 (5060-5061); Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyîni, *Müsned*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dimaşkî, (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1998), IV, 157 (6393-6394); Ali b. Ömer ed-Darekutnî, *Sünen (et-Ta'liku'l-Muğni ale'd-Dârekutni* ile birlikte), thk. Şu'ayb el-Arnûd v.dğr. Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), V, 364 (4464), V, 376 (4478), V, 376 (4480); Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 10: 202 (20366), 10: 203 (20368); *Şu'abu'l-İmân*, thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 10: 34 (7124); Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî, *el-Müsned*, thk. Âdil b. Sa'd (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1427/2006), 15: 192 (8576); Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsîlî, *Müsned*, thk. İrşâdü'l-Hakk el-Eserî, (Cidde: Dâru'l-Kible, 1408/1988), V, 343 (5788); Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'* (Abdurrezzâk'ın *el-Musannefi* ile birlikte), thk. Habiburrahmân el-A'zamî, (Beirut, 1403/1983), 11: 328 (20674); Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Târik b. Avdullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415/1995), III, 292 (3190); Ahmed b. Muhammed b. Selame et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, thk. Şu'ayb el-Arnaûd, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), I, 42 (51), II, 223 (753).

a. Ömer b. el-Hattâb (r.a.)

Hadis, musanniflerden Ma'mer b. Râşid, Ahmed b. Hanbel, Beyâkî ve Busîrî tarafından Ömer b. Hattâb'dan (r.a.) nakl edilmiştir.¹¹

b. Ebû Hureyre (r.a.)

Hadis Nesâî, Ebû Ya'la, İbn Hibbân, Dârekutnî ve Beyhâkî tarafından Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilmiştir.

c. Amr b. el-Âs (r.a.)

Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Nesâî, Ebû Avâne, Tahâvî, İbn Hibbân, Taberânî, Dârekutnî, Beyhakî, İbn Hazm, Hatîb ve Busîrî hadisi Amr b. el-Âs'tan nakl etmişlerdir.

Bazı musannifler ise hadisi birde fazla sahâbîden rivâyet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve Busîrî, Amr b. el-Âs ve Ömer'den (r.a.), Nesâî ve İbn Hibbân ve Dârekutnî, Ebû Hureyre ve Amr b. el-Âs'tan (r.a.), Beyhakî ise her üç sahâbî'den rivâyet etmiştir.

C. Rivâyetin İsnadları

Rivâyetin üç ana senedi vardır ki bunlar:

a. Yezîd b. Abdillâh b. el-Hâd > Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hâris > Büsr b. Sa'îd > Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays > Amr b. el-Âs (r.a.) > Hz. Peygamber (s.a.v.)

b. Abdurrezzâk > Ma'mer > Mûsâ b. İbrâhîm > Ömer b. el-Hattâb (r.a.) > Hz. Peygamber (s.a.v.)

c. Abdürrezzâk < Ma'mer > Süfyân es-Sevrî > Yahyâ b. Sa'îd > Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm > Ebû Seleme > Ebû Hureyre (r.a.) > Hz. Peygamber (s.a.v.) senedleridir.

Çok sayıda kaynakta yer alıp şöret bulmuş olması rivâyeti güçlendirse de, bu durum başlı başına sıhhatine delâlet etmemektedir. Zira râvîlerinin güvenilirliğinin ve içeriğinin sıhhatinin tesbit edilmesi gerekmektedir. Âlimler Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahîh*'lerindeki rivâyetleri sahîh olarak kabul edip, isnadını cerh ve ta'dil bakımından incelemeye tabi tutmamıştır. Bu araştırmada da rivâyetin diğer eserlerdeki senedleri incelemeye tabi tutulacaktır.

Araştırmamızda yakın ifadelerle rivâyet edilen hadisin metin içerikleri üç gruba ayrılmış, her grubun altına kimler tarafından nakledildiği senedleri ile birlikte verilmiştir. Sonra, senedlerde yer alan râvîler hakkında cerh ve ta'dil ulemâsının değerlendirmeleri verilerek isnad tahli yapılacaktır. İncelenilen hadis musannifler tarafından şu isnadlar ile rivâyet edilmiştir:

1. Rivâyet: "إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أخطأَ فَلَهُ أَجْرٌ" /Hâkim hüküm verdiği zaman ictihad edip sonra isabet ettiğine ona iki ecir

¹¹ Rivâyetin isnadları başlığı altında kaynakların her birine yer verilecektir.

vardır. Hüküm verdiği zaman ictihâd edip sonra da hata ettiğinde, ona bir ecir vardır.”¹²

Amr b. el-Âs'tan (r.a.) Nakl Edenler

a. Şâfî (v. 204/820): Abdülazîz b. Muhammed b. Ebû Ubeyd ed-Derâverdi < Yezîd b. Abdillâh b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)¹³

b. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855): Abdullâh b. Yezîdel-Mukri < Hayve < Yezîd b. Abdillâh el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm el-Hâris < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)¹⁴

c. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855): Ebû Seleme < Eûbekr b. Mudar < Yezîd b. Abdillâh b. Usâme b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)¹⁵

d. Buhârî (v. 256/870): Abdullâh b. Yezîd el-Mukri < Hayve b. Şureyh < Yezîd b. Abdillâh b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hâris < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)¹⁶

e. Müslim (ö. 261/875): Yahyâ b. Yahyâ et-Temîmî < Abdülazîz b. Muhammed < Yezîd b. Abdillâh b. Üsâme b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)¹⁷

f. İbn Mâce (v. 273/887): Hişâm b. Ammâr < Abdülazîz b. Muhammed ed-Derâverdi < Yezîd b. Abdillâh el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)¹⁸

g. Ebû Dâvûd (v. 275/889): Ubeydullâh b. Ömer b. el-Meysera < Abdülazîz (İbn Muhammed) < Yezîd b. Abdillâh el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)¹⁹

h. Nesâî (v. 303/915): İshâk b. İbrâhîm < Abdülazîz b. Muhammed < Yezîd b. Abdillâh b. Üsâme b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm < Büsr b. Sa'îd <

¹² Buhârî, “İ'tisâm”, 22 (7352); Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412/1991), “Akdiye”, 15 (1716).

¹³ Şâfî, *Cimâ'u'l-İlm*, 45; Şâfî *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mısır: Matbaatu Mustafâ ts.

¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 198. (17926). Yezîd b. el-Hâd: “Hadisi bu şekilde Ebû Bekr b. Amr b. Hazm < Ebû Seleme < Ebû Hureyre isnadı ile de rivâyet ettim” demiştir. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 198. (17927).

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 204 (17969). (17927).

¹⁶ Buhârî, “İ'tisâm”, 22 (7352).

¹⁷ Müslim, “Akdiye”, 15 (1716).

¹⁸ İbn Mâce, “Ahkâm”, 3, (2314).

¹⁹ Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 2 (3574).

Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)²⁰

i. Ebû Avâne (v. 316/929): Ebû Ümeyye ve Abbâs ed-Dûrî ve Muhammed b. Âmir el-Leysî < Mansûr b. Seleme el-Huzâ'î < Bekr b. Mudar < Yezîd b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)²¹

j. Ebû Avâne (v. 316/929): Ebû Yahyâ b. Ebî Meserra < el-Mukri < Hayve < Yezîd b. Abdillâh b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)²²

k. Tahâvî (v. 321/933): Sâlih b. Abdirrâhmân b. Amr ve Bekr b. İdrîs b. el-Haccâc < Ebû Abdirrâhmân el-Mukri < Hayve b. Şüreyh < İbn el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm el-Hâris < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)²³

l. İbn Hibbân (v. 354/965): Abdurrahmân b. Bahr b. Muâz el-Bezzâr < Hişâm b. Ammâr < Abdülazîz b. Muhammed < İbn el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)²⁴

m. Taberânî (v. 360/971): Bekr < Abdullâh b. Yûsuf < el-Leys b. Sa'd < İbn el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)²⁵

Dârekutnî'nin bu konudaki rivâyetinde metin diğerlerinden farklıdır. Bu rivâyette “önce hata, sonra isabet” geçmektedir:

“إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ وَاحِدٌ، وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ / Hâkim hüküm verdiği zaman icthad eder ve hata ederse ona bir ecir vardır. Hüküm verdiği zaman icthad eder ve isabet ederse, ona iki ecir vardır.”

Dârekutnî hadisi iki isnad ile rivâyet etmiştir:

n. Dârekutnî (v. 385/995): Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz < Ubeydullâh b. Ömer el-Kavârîrî < Abdülazîz ed-Derâverdí < Yezîd b. Abdillâh b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)²⁶

o. Dârekutnî (v. 385/995): Yahyâ b. Muhammed b. Sâid < Muhammed b.

²⁰ Nesâî, “Âdâbu'l-Kudât”, 3 (5381) *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Abdülmun'im Şelbî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), V, 396 (5887).

²¹ Ebû Avâne, Müsned, IV, 167 (6394).

²² Ebû Avâne, Müsned, IV, 167 (6393).

²³ Ahmed b. Muhammed b. Selame et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, thk. Şu'ayb el-Arnaûd, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), I, 42 (51), II, 223 (753).

²⁴ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sahih*, thk. Şu'ayb el-Arnaûd, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1412/1991), 11: 447 (5061).

²⁵ Taberânî, *Evsat*, III, 292 (3190)

²⁶ Ali b Ömer ed-Darekutnî, *Sünen* (et-Ta'liku'l-Muğni ale'd-Dârekutnî ile birlikte), thk. Şu'ayb el-Arnaûd v.dğr. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), V, 376 (4478).

Zenbûr < Abdülazîz b. Ebî Hazm < Yezîd b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs (r.a.) < Hz. Peygamber (s.a.v.)²⁷

p. Beyhakî (v. 458/1066): Ebû Abdillâh el-Hâfız < Ebû Ca'fer Muhammed b. Sâlih b. Hânî ve Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Dînâr < Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Enes < Abdullâh b. Yezîd el-Mukri < Hayve < Yezîd b. Abdillâh b. Üsâme b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm el-Hâris < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)²⁸

r. Beyhakî (v. 458/1066): Hâkim < Ebu'l-Abbâs < er-Rabî < eş-Şâfiî < Abdülazîz b. Muhammed < Yezîd b. Abdillâh b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)²⁹

s. İbn Hazm (v. 456/1064) : Abdurrahmân b. Abdullâh b. Hâlid < İbrâhîm b. Ahmed el-Ferebrî < el-Buhârî < Abdullâh b. Yezîd el-Mukri < Hayve b. Şüreyh < Yezîd b. Abdillâh b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm el-Hâris < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)³⁰

t. Hatîb (v. 463/1071): el-Kâsım b. Ca'fer b. Abdilvâhid < el-Hüseyn b. Yahyâ b. el-Ayyâş < Ali b. Müslim < Ebû Âmir < Ebû Mus'ab < Yezîd b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)³¹

u. Hatîb (v. 463/1071): el-Kâdî Ebûbekr Ahmed b. el-Hasen el-Hareşî < Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yakûb el-Esam < er-Rabî' b. Süleymân < eş-Şâfiî < Abdülazîz b. Muhammed < Yezîd b. Abdillâh b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)³²

²⁷ Dârekütnî, *Sünen*, V, 376 (4480).

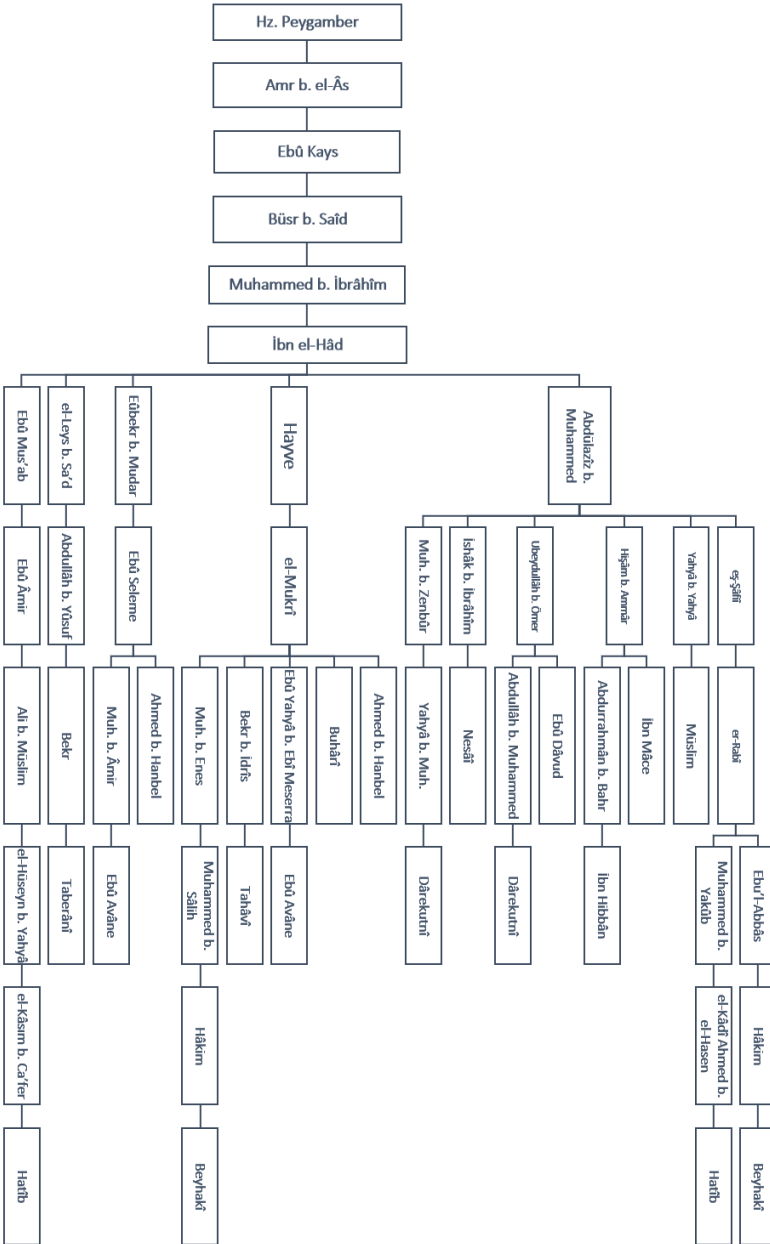
²⁸ Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 10: 202 (20366)

²⁹ Beyhakî, *Ma'rifetü's-Sünen*, thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acı, (Kâhire: Dâru'l-Va'y, 1412/1991), I, 172 (288), 14: 231 (19760).

³⁰ Ali b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm el-Endelüsi, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, thk. Abdulğaffâr Süleymân el-Bendârî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), I, 89.

³¹ Hatîb Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî, (Demmâm: Daru İbni'l-Cevzî, 1417/1996), II, 474 (516).

³² Hatîb, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, II, 475 (517).

Şekil 1. Amr b. el-Âs Rivâyetinin İsnâd Şeması

Ebû Hureyre'den (r.a.) Nakl Edenler:

1. Tirmizî (v. 279/892): el-Hüseyn b. Mehdî < Abdurrezzâk < Ma'mer < Süfyân es-Sevrî < Yahyâ b. Sa'îd < Ebûbekr b. Amr b. Hazm < Ebû Seleme < Ebû Hureyre (r.a.) < Hz. Peygamber (s.a.v.)³³

2. Bezzâr (v. 292/905): el-Hüseyn b. Mehdî < Abdürrezzâk < Ma'mer < Zührî < Yahyâ b. Sa'îd < Ebû Bekr b. Hazm < Ebû Seleme < Ebû Hureyre < Hz. Peygamber (s.a.v.)³⁴

3. Nesâî (v. 303/915): İshâk b. Mansûr < Abdurrezzâk < Ma'mer < Süfyân (es-Sevrî) < Yahyâ b. Sa'îd < Ebûbekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm < Ebû Seleme < Ebû Hureyre (r.a.) < Hz. Peygamber (s.a.v.)³⁵

4. Ebû Ya'lâ(ö. 307/919): Muhammed b. Mehdî < Abdürrezzâk < Ma'mer < es-Sevrî < Yahyâ b. Sa'îd < Ebûbekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm < Ebû Seleme < Ebû Hureyre (r.a.) < Hz. Peygamber (s.a.v.)³⁶

5. İbn Hibbân (v. 354/965): Ahmed b. Muhammed b. eş-Şarkî < Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî < İbn Kuteybe < İbn Ebi's-Serî < Abdürrezzâk < Ma'mer < es-Sevrî < Yahyâ b. Sa'îd < Ebûbekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm < Ebû Seleme < Ebû Hureyre < Hz. Peygamber (s.a.v.)³⁷

6. Dârekutnî (v. 385/995): Ebûbekr en-Nisâbûrî < Muhammed b. Yahyâ ve Ahmed b. Yûsuf es-Selmî < Muhammed b. Abdulmelik b. Zencûye < Abdurrezzâk < Ma'mer < Süfyân es-Sevrî < Yahyâ b. Sa'îd < Ebûbekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm < Ebû Seleme < Ebû Hureyre (r.a.) < Hz. Peygamber (s.a.v.)³⁸

7. Beyhakî (v. 458/1066): Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Abdân < Taberânî < (Abdullâh) İbn Hanbel < Babası (Ahmed b. Hanbel) < Abdurrezzâk < Ma'mer < es-Sevrî < Yahyâ b. Sa'îd < Ebûbekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm < Ebû Seleme < Ebû Hureyre (r.a.) < Hz. Peygamber (s.a.v.)³⁹

³³ Tirmizî, "Ahkâm", 2 (1326).

³⁴ Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî, *el-Müsned*, thk. Âdil b. Sa'd (Medine: Mek-tebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1427/2006), XV, 192 (8576).

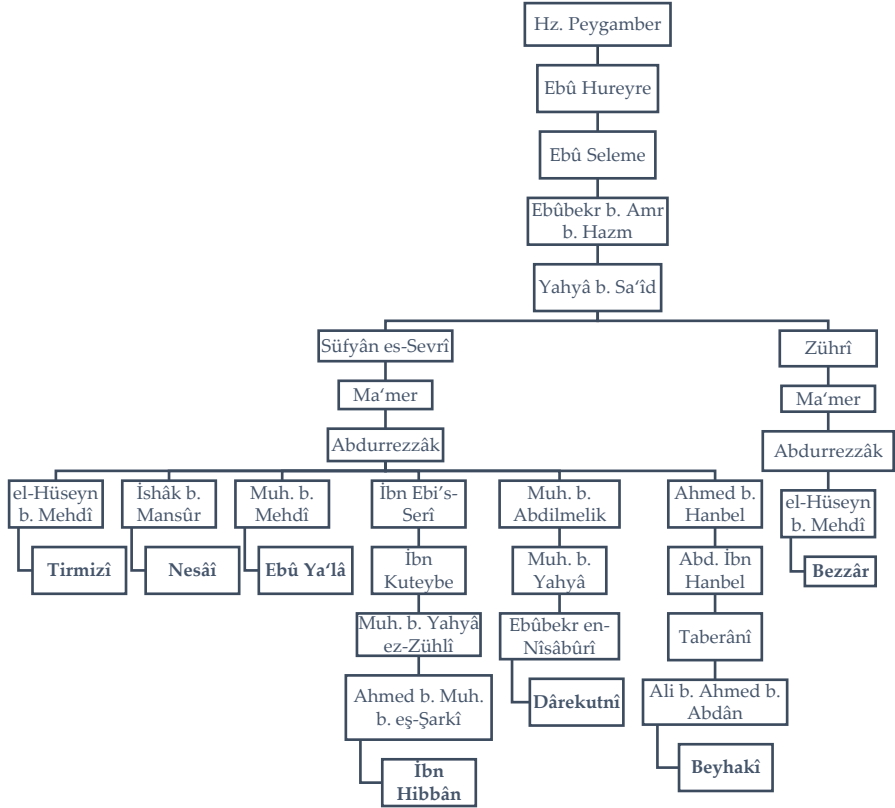
³⁵ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 396 (5889).

³⁶ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, V, 343 (5877).

³⁷ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 11: 446 (5060).

³⁸ Dârekutnî, *Sünen*, V, 364 (4464).

³⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10: 203 (20368)

Şekil 2. Ebû Hureyre (r.a.) Rivâyetinin İsnad Şeması

2. Rivâyet: “ إِذَا فَضَى الْقَاضِي فَأَجْتَهَدَ فَأَصَابَ فَلَهُ عَشْرَةٌ أُجُورٌ وَإِذَا اجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ كَانَ لَهُ أَجْرٌ أَوْ إِجْرَانِ / Kadı hüküm verdiği zaman ictehad eder ve isabet ederse, ona on ecir vardır. İctihad edip hata ettiğinde ona bir veya iki ecir vardır.”

1. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855): el-Hasen < İbn Lehîa < el-Hâris b. Yezîd < Seleme b. Uksûm < İbn Huceyra < el-Kâsım b. el-Berahî < Abdullâh b. Amr b. el-Âs < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)⁴⁰

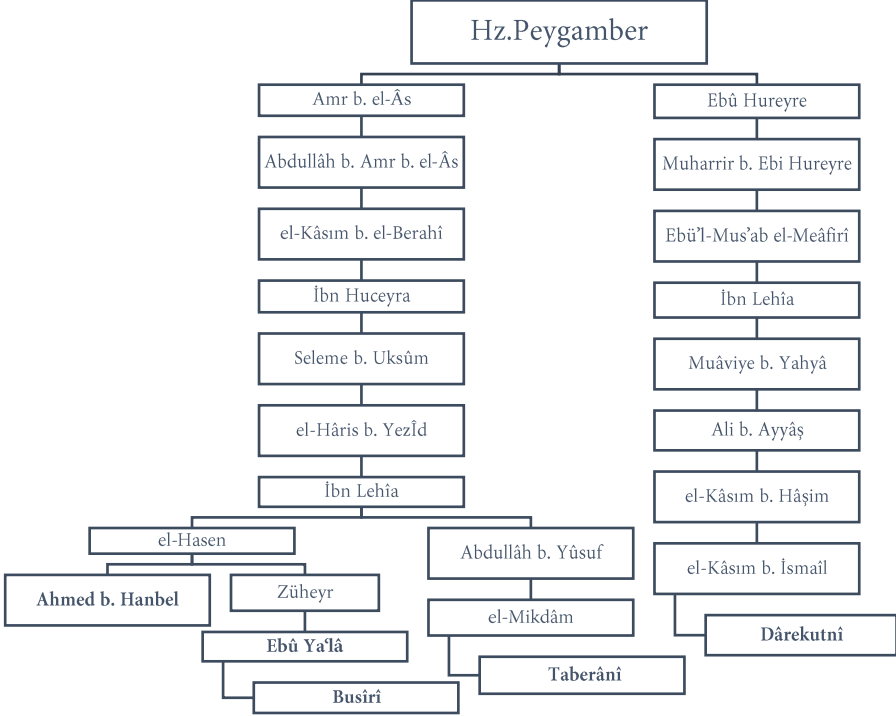
2. Taberânî (v. 360/971): el-Mikdâm < Abdullâh b. Yûsuf < İbn Lehîa < el-Hâris b. Yezîd < Seleme b. Uksûm es-Sadefî < İbn Huceyra < el-Kâsım b. el-Berahî < Abdullâh b. Amr b. el-Âs < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)⁴¹

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 186 (6755).

⁴¹ Taberânî, *el-Evsat*, 9: 15 (8988).

3. Dârekutnî (v. 385/995): Ebû Ubeyd el-Kâsım b. İsmâil < el-Kâsım b. Hâşım < Ali b. Ayyâş < Muâviye b. Yahyâ < İbn Lehîa < Ebû'l-Mus'ab el-Me'âfirî < Muharrar b. Ebî Hureyre < Ebû Hureyre < Hz. Peygamber (s.a.v.)⁴²

4. Busîrî (v. 840/1436), Ebû Ya'lâ'ya isnadla (*Müsned*'inden) Züheyr < el-Hasen b. Mûsâ < İbn Lelehî'a < el-Hâris b. Yezîd < Seleme b. Uksûm < İbn Huceyra < el-Kâsım b. el-Berahî < Abdullâh b. Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)⁴³

Şekil 3. 2. Rivâyetin İsnad Şeması

3. Rivâyet: “إِنَّ الْوَالِيَّ إِذَا اجْتَهَدَ فَأَصَابَ الْحَقَّ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا اجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ وَاحِدٌ / Vâli (yönetici) icthad edip hakta isabet ettiğinde ona iki ecir vardır. İctihad eder de hakta hata ederse, ona bir ecir vardır.”

Bu rivâyet tam metni şöyledir:

“Hz. Ebû Bekr (r.a.) halife seçildiği zaman, evinde üzüntülü bir halde oturuyorken yanına Ömer (r.a.) geldi. Kınar bir vaziyette ona yöneldi ve ‘Bu

⁴² Dârekutnî, *Sünen*, V, 362 (4460).

⁴³ Busîrî, *el-İthâf*, V, 389 (5896).

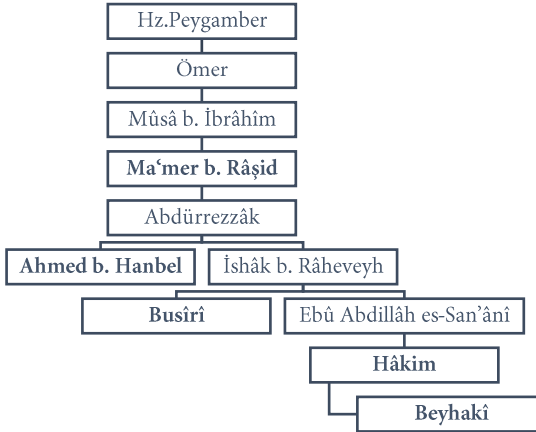
işi sırtıma sen yükledin' dedi. İnsanlar arasında hüküm vermeden (zorluğundan) şikayet etti. Hz. Ömer ona şöyle dedi: 'Resûlulâh'ın (s.a.v.) 'Vâli (yönetici) ictihad edip hakta isabet ettiğinde ona iki ecir vardır. İctihad eder de hakta hata ederse, ona bir ecir vardır.' buyurduğunu bilmiyor musun?"

1. Ma'mer b. Râşid (v. 153/770): Mûsâ b. İbrâhîm < Ömer (r.a.) < Hz. Peygamber (s.a.v.)⁴⁴

2. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855): Abdurrezzâk < Ma'mer < Mûsâ b. İbrâhîm < Ömer < Hz. Pegamber (s.a.v.)⁴⁵

3. Beyhakî (v. 458/1066): Ebû Abdillâh el-Hâfız (Hâkim) < Ebû Abdillâh es-San'ânî < İshâk b. İbrâhîm (İbn Râheveyh) < Abdürrezzâk < Ma'mer < Ebû Rebî'a'nın ailesinden bir adam (Mûsâ b. İbrâhîm) < Ömer (r.a.) < Hz. Pegamber (s.a.v.)⁴⁶

4. Busîrî (v. 840/1436): İshâk b. Râheveyh'ten (*Müsned'i*) < Abdürrezzâk < Ma'mer < Mûsâ b. İbrâhîm < Ömer (r.a.) < Hz. Peygamber (s.a.v.)⁴⁷

Şekil 4. 3. Rivâyetin İsnad Şeması

4. Rivâyetlerin İsnad Tahlîli:

Hadis Buhârî tarafından, Hayve b. Şüreyh tarîkinden nakl edilmiştir. Buhârî'nin isnadı Abdullâh b. Yezîd el-Mukri < Hayve b. Şüreyh < Yezîd b. Abdillâh b. el-Hâd < Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hâris < Büsr b. Sa'îd < Amr

⁴⁴ Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, XI, 328 (20674).

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Fedâilü's-Sahâbe*, thk. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs, (Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzi, 1420/1990), I, 154 (185).

⁴⁶ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), X, 34 (7124).

⁴⁷ Busîrî, *el-İthâfu'l-Hiyara el-Mehara*, V, 389 (4895).

b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b. el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)⁴⁸ şeklinde-
dedir.

Müslim ise Abdulazîz b. Muhammed tarîkinden Yahyâ b. Yahyâ et-Temîmî
< Abdülazîz b. Muhammed < Yezîd b. Abdillâh b. Üsâme b. el-Hâd < Muham-
med b. İbrâhîm < Büsr b. Sa'îd < Amr b. el-Âs'ın azadlısı Ebû Kays < Amr b.
el-Âs < Hz. Peygamber (s.a.v.)⁴⁹ isnadı ile nakl etmiştir.

Bu iki kaynağın sıhhatinin kabule şayan olması sebebiyle isnad tahlili ya-
pılmadığı için, hadisi bu isnadla rivâyet eden musanniflerin rivâyetleri de de-
ğerlendirme dışı tutulmuştur.

Tenkid âlimleri bu rivâyete olumlu yaklaşmışlar hadisi sahih olarak değer-
lendirmişlerdir.

Tirmizî, Ebû Hureyre rivâyetinin akabinde “Bu babda Amr b. el-Âs, Ukbe
b. Âmir'den rivâyetler vardır. Ebû Hureyre'nin hadisi bu tarîkten hasen
garîbdir” açıklamasını yapmıştır.⁵⁰ Hadisi Buhârî'ye sorduğunu ve onun “Bu
hadisi Ma'mer'den Abdürrezzak'tan başka bir kimsenin rivâyet ettiğini bilmi-
yorum. Abdürrezzâk, bazı rivâyetlerinde vehm ediyor” dediğini nakl etmiştir.⁵¹

Bezzâr, el-Hüseyn b. Mehdî < Abdürrezzâk < Ma'mer < Zührî < Yahyâ b.
Sa'îd < Ebû Bekr b. Hazm < Ebû Seleme < Ebû Hureyre < Hz. Peygamber
(s.a.v.) isnadı ile rivâyeti nakl etmiş ve “Bu hadisin Ebû Hureyre'den bundan
daha güzel bir isadını bilmiyoruz” açıklamasını yapmıştır.⁵²

Taberânî, hadisin Amr b. el-Âs'tan sadece bu isnad ile rivâyet edildiğini,
Yezid b. el-Hâd'ın rivâyetinde teferrüd ettiğini belirtmiştir.⁵³

Elbânî, Ebû Dâvûd,⁵⁴ Tirmizî,⁵⁵ Nesâî⁵⁶ ve İbn Mâce⁵⁷ rivâyetlerinin sahîh
olduğunu belirtmiştir.⁵⁸ İbn Hibbân'ın iki tarîkinin de sahîh olduğunu belirten
Elbânî, Ebû Hâtim'in Ma'mer < Sevrî tarîki için “Ma'mer, es-Sevrîden müsned
olarak sadece bu hadisi rivâyet etmiştir” dediğini aktarmıştır.⁵⁹ Arnâud'a göre

⁴⁸ Buhârî, “İ'tisâm”, 22 (7352).

⁴⁹ Müslim, “Akdiye”, 15 (1716).

⁵⁰ Tirmizî, “Ahkâm”, 2 (1326).

⁵¹ Tirmizî, *İlelû't-Tirmizî el-Kebîr*, haz. Ebû Tâlib el-Kâdî, thk. Subhî es-Sâmîrî v.dğr., (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1409/1989), 199 (352).

⁵² Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî, *el-Müsned*, thk. Âdil b. Sa'd (Medine: Mek-
tebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1427/2006), 15: 192 (8576).

⁵³ Taberânî, *el-Evsat*, III, 292.

⁵⁴ Elbânî, Nâsiruddîn, *Sahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, (Riyad: Mektebü'l-Meârif, 1419/1998), II,
392.

⁵⁵ Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, (Riyad: Mektebü'l-Meârif, 1420/2000)2: 66.

⁵⁶ Elbânî, *Sahîhu Süneni'n-Nesâî*, (Riyad: Mektebü'l-Meârif, 1419/1998), III, 432.

⁵⁷ Elbânî, *Sahîhu Süneni İbn Mâce*, (Riyad: Mektebü'l-Meârif, 1418/1997), II, 250.

⁵⁸ Ayrıca bkz. Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi'i's-Sağîr ve Ziyâdetih*, (Beirut: el-Mektebü'l-İslâmî,
1408/1988) I, 147.

⁵⁹ Elbânî, *et-Ta'likâtü'l-Hisân alâ Sahîhi İbn Hibbân*, (Cidde: Dâru Bâvezîr, 1424/2003), 7: 344.

de Dârekutnî⁶⁰ ve İbn Hibbân⁶¹ rivâyetleri sahihtir. Tahâvî rivâyetlerinin isnadı da şeyhan şartlarına uygun olarak sahihtir.⁶²

Heysemî, Ahmed ve Taberânî'nin rivâyet ettiklerini, isnadda yer alan Seleme b. Uksûm hakkında bir bilgi bulamadığını belirtir.⁶³

Busîrî, isnadındaki bazı râvîlerin meçhul olması sebebi ile isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir.⁶⁴

İbn Hacer isnad ricalinin güvenilir kimseler olduğunu belirtir. Mûsâ b. İbrahim'in Hz. Ömer'e (r.a.) yetişmediği için isnadın munkatî olduğu açıklamasını yapmıştır.⁶⁵

Âlimler birinci rivâyeti sahih olarak değerlendirmektedirler. İkinci rivâyet isnadında yer alan Seleme b. Uksûm'un durumunun belli olmadığı söylenmiştir. İsnadında meçhul bir râvî yer aldığı için bu rivâyetin zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Üçüncü rivâyet isnadında yer alan râvîler de güvenilir bulunmuştur. İbn Hacer'in değerlendirmesine göre, Mûsâ b. İbrahim'in Hz. Ömer'den sema'î olmadığı için, rivâyette inkitâ' vardır. İkinci ve üçüncü rivâyetler isnad açısından zayıf olsa da, ilk rivâyet sebebi ile bu iki rivâyet hasen derecesine yükselmiştir. Hasen hadis de sahih hadis gibi kendisi ile amel edilebilir hadislerdendir.

1.5. Metin Tahlili

Araştırmamıza konu olan hadisin rivâyet metinleri arasında mana açısından çelişki sayılabilecek bir farklılık yoktur.

Hadis musannifler tarafından şu ifadelerle rivâyet edilmiştir:

	Musannif	Metin
1	Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Bezzâr, Ebû Ya'la, Ebû Avâne, Tahâvî, İbn Hibbân, Taberânî, Dârekutnî, Beyhakî, İbn Hazm, Hatîb, Busîrî	إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ
2	Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Dârekutnî ve Busîrî	إِذَا قَضَى الْقَاضِي فَاجْتَهَدَ فَأَصَابَ فَلَهُ عَشْرَةٌ أُجُورٍ وَإِذَا اجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ كَانَ لَهُ أَجْرٌ أَوْ أَجْرَانِ

⁶⁰ bkz. *Sünenü'd-Dârekutnî*, V, 364, 376.

⁶¹ İbn Hibbân, *Sahih*, 11: 446-447.

⁶² Ahmed b. Muhammed b. Selame et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, thk. Şu'ayb el-Arnaûd, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), I, 42 (51), II, 223 (753).

⁶³ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, IV, 252.

⁶⁴ Busîrî, *el-İthâfu'l-Hiyara el-Mehara*, V, 389 (4895).

⁶⁵ Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu'l-Âliye bi Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniye*, thk. Cemâl b. Ferhât Sâvli, (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1419/1998), s: 645.

3	Ma'mer b. Râşid, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve Busîrî	إِنَّ الْوَالِي إِذَا اجْتَهَدَ فَأَصَابَ الْحَقَّ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا اجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ وَاحِدٌ
---	---	--

Rivâyet hakkında yapılan araştırma sonucunda, musanniflerin hadisi çok küçük farklılıklarla fakat benzer ifadelerle rivâyet ettikleri görülmektedir. Farklılıkları da göze alarak bir liste yapmak gerekirse, hadis yirmi bir musannif tarafından üç farklı metin olarak rivâyet edilmiştir. Musanniflerden, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Bezzâr, Ebû Ya'lâ, Ebû Avâne, Tahâvî, İbn Hibbân, Taberânî, Dârekutnî, Beyhakî, Hatîb ve Busîrî'nin birinci metin ile nakl ettikleri görülmektedir. Bu rivâyetlerdeki tüm lafızlar birebir aynı olmayıp, bazı atıf harfleri dışında farklılık bulunmamaktadır.

Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Dârekutnî ve Busîrî ikinci metin ile rivâyet etmişlerdir.

Ma'mer b. Râşid, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve Busîrî ise üçüncü metin ile rivâyet etmişlerdir.

Ma'mer b. Râşid dışındaki musannifler rivâyetlerinde (27 rivâyet) *حكم* fiilini kullanmışlardır. Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Dârekutnî ve Busîrî diğer rivâyetlerinde *قضى* fiilini, Ma'mer b. Râşid, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve Busîrî de diğer rivâyetlerinde *اجتهد* fiilini kullanmışlardır.

Rivâyet metinlerinde ecir alacağı ifade edilen üç kişinin adı geçmektedir. 27 rivâyette bu kişi *hâkim* olarak yer alırken, dört rivâyette bu kişi *kadı*, dört rivâyette de vâlî olarak yer almaktadır. Bu da, hâkim ismi üzerinde bir yoğunluk olduğunu göstermektedir.

Rivâyetin tüm tarîklerinde hadis “İctihadında isabet edene iki ecir vardır” ifadeleri ile başlamaktadır. Dârekutnî'nin rivâyetinde ise takdim-tehir şeklinde bir kalb söz konusudur. Diğer rivâyetlerin aksine bu rivâyet “İctihadında hata edene bir ecir vardır” lafızları ile başlamaktadır.

Rivâyetin tarîklerinin çoğunluğunda “isabet edene iki ecir vardır” ifadesi yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Dârekutnî ve Busîrî'nin rivâyetlerinde ise “isabet edene on ecir vardır” ifadeleri yer almaktadır. Bu durum zahirî bir tenakuz arz etmektedir. Bu farklılığın hadisin sıhhatine zarar verip vermeyeceği konusunda âlimler bazı değerlendirmeler yapmıştır. Sindî, “ona on ecir vardır” ifadesini izah ederken, meşhur olanın ‘ona iki ecir vardır’ şeklinde olan rivâyet olduğunu belirtir. Hz. Paygamber'in (s.a.v.) ictihada yönelik tavrından hareketle ictihadın bir hasene, her hasenenin karşılığının da on ecir olduğuna işaret ederek rivâyetin bu halinde bir problem olmadığını ifade eder.⁶⁶

⁶⁶ Arnaûd, *Müsnedü Ahmed*, 11: 369.

Rivâyetin farklı tarîklerinde geçen *الوالي*, *القاضي* fiilleri ile *الواجب*, *الواجب* ve *الواجب* kelimeleri arasında anlam bakımından bir ilişki varsa da metinden çıkarılabilecek hükümlerin farklılığına sebep olacak türden bir fark bulunup bulunmadığının tesbiti gerekmektedir. Bunun için bu kelimelerin sözlük ve ıstılah anlamlarını vererek aralarındaki anlam ilişkisi ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılacaktır:

Hadisin farklı tarîklerinde üç fiil kullanılmaktadır:

1-Kadâ/el-Kadâ

Sözlük anlamı “hüküm vermek, ayırmak, emretmek, eda etmek”,⁶⁷ “insanlar arasında meydana gelen nizâ ve ihtilâfları usulüne uygun olarak sonuçlandırmak” olan *kazâ* fiilinden türemiş *kazâ* kavramı, İslâm hukukçularınca genelde yargılama hukuku anlamı ön plana çıkarılarak “insanlar arasında meydana gelen nizâ ve ihtilâfları usulüne uygun olarak sonuçlandırmak”, “şer’î hükümlerin yargı yetkisine sahip kimselerce taraflar arasında vuku bulan nizalı olaylara uygulanması” şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁸

2-Hakeme/el-Hüküm

Sözlük anlamı “iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek; karar vermek”⁶⁹ olan *hakeme* fiilinden türeyen hüküm kavramı, usulcülere göre “Allah Teâlâ’nın mükelleflerin fiilleri ile ilgili serbestlik veya zorunluluk hitabı”dır. Fukaha usulünde ise vücûb, haramlık gibi hitab ile sabit olan şey demektir.⁷⁰

3-İctehede/el-İctihâd

Sözlük anlamı “istediği şeyi elde edinceye kadar tüm güç ve kudretini harcamak” olan *ictihad* fiili, ıstılah olarak “şer’î hükmü tanımayacağına götürecektir gayreti göstermek” anlamına gelmektedir.⁷¹

Hadisin farklı tarîklerinde üç isim kullanılmaktadır:

1-Kadı (el-Kâdî)

Arapça’da *kazâ* (kadâ) kökünden ism-i fâil olan *kâdî*, fıkıh terimi olarak insanlar arasında meydana gelen çekişme ve davaları şer’î hükümlere göre çözümlenmek için yetkili makamca tayin edilen kişiyi ifade eder. Kur’ân-ı Kerîm’de *kadî* kelimesi hem sözlük hem de ıstılah anlamı ile ⁷² kullanılmıştır.⁷³

⁶⁷ Sa’dî Ebû Ceyb, “İctihâd”, *el-Kâmûsi'l-Fıkhî*, (Dimaşk: Dâru'l-Fıkr, 1408/1988), 304.

⁶⁸ Fahrettin Atar, “Kazâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002) 25: 113.

⁶⁹ İlyas Üzümlü, “Hüküm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998) 18: 464.

⁷⁰ Sa’dî Ebû Ceyb, “Hüküm”, *el-Kâmûsi'l-Fıkhî*, (Dimaşk: Dâru'l-Fıkr, 1408/1988), 96.

⁷¹ Sa’dî Ebû Ceyb, “İctihâd”, *el-Kâmûsi'l-Fıkhî*, (Dimaşk: Dâru'l-Fıkr, 1408/1988), 71.

⁷² bkz. Tâhâ 20/72, el-Bakara 2/188.

⁷³ Fahrettin Atar, “Kadî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 24: 69.

2-Vâli (el-Vâli)

Sözlükte vâli “bir şeye çok yakın olan; yetkili kişi, yönetici” anlamlarına gelir. Hükümdarlar tarafından başşehirin dışındaki şehirleri/beldeleri yönetmek üzere tayin edilen memurlara vali, valilerin sorumluluğu altındaki yerlere vilâyet, şehirden daha geniş bölgelere eyâlet adı verilmiştir.⁷⁴

3- Hâkim (el-Hâkim)

Sözlükte “hüküm veren, yönetici, kadı” mânalarına gelen hâkim kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de ilk anlamda beş âyette çoğul şekliyle, birçok âyette⁷⁵ de değişik fiil kalıplarıyla geçmektedir. Hâkim usûl-i fıkhîta “hükümün sâdir olduğu kaynak ve hukukun menşei” anlamına gelir.⁷⁶

Hadis metinlerinde geçen kadı, hâkim ve vâli kelimeleri, toplumda hüküm yetkisi olan kişileri ifade etmektedir. Hadisin lafzına göre verdikleri hükümlerden dolayı ecir almaktadırlar. Ancak bu metinlerde verdiği hüküm, hüküm yöntemi hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bu sebeple ilk bakışta her icthad edenin yaptığı iş karşılığı ecir alacağı şeklinde anlaşılmaktadır. Hadislerden çıkarılacak hükümler hadislerin sıhhatine bağlıdır. Hadislerin sıhhatinin yanında, doğru anlaşılması da çok önemlidir. Zira hadislerin yanlış anlaşılması mevzû hadisler gibi geçmişte İslâm toplumunun başına ciddi sıkıntılar açmış, günümüzde de bu sıkıntı devam etmektedir. Hadislerin doğru bir şekilde anlaşılması için âlimlerin koyduğu çok sayıda kural vardır. Bu kurallardan bir tanesi de bir konuda varid olan tüm hadislerin bir araya getirilmesidir.⁷⁷ Rivâyetin doğru anlaşılmasını, çıkarılacak hükmü de etkileyeceğinden, bu problemi ortadan kaldıracak ve doğru anlaşılmasını sağlayacak rivâyetleri tesbit etmek bir ihtiyaçtır. Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî’nin Ebû Büreyde’den nakl ettikleri bir hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Kadılar üç (türlü)dür. Biri Cennette, ikisi ateşte (Cehennem’de)dir. Cennette olan, hakkı bilip onunla hükmeden kişidir. Hakkı bilip, hüküm vermede haksızca davranan kişi ateştedir. Ve insanlara cahilce (bilgisizce) hüküm veren kişi, o da ateştedir.”⁷⁸

Rivâyeti nakleden Ebû Dâvûd, akabinde şu değerlendirmeyi yapmıştır:

⁷⁴ Ünal Kılıç, “Vali”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 492.

⁷⁵ bkz. el-A’râf 7/87; Yûnus 10/109; Hûd 11/45; Yûsuf 12/80; et-Tîn 95/8,

⁷⁶ Ahmet Akgündüz, “Hâkim”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15: 182.

⁷⁷ bkz. Yûsuf el-Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, Trc. Bünyamin Erul, (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2009), 223.

⁷⁸ Ebû Dâvûd, “Kitâbu’l-Kadâ”, 2 (3573); Tirmizî, “Ahkâm”, 1 (1322), İbn Mâce, “Ahkâm”, 3 (2315); Nesâî, “Kitâbu’l-Kadâ”, 3 (5891). Hadis Ma’mer b. Râşid tarafından Katâde < Ali (r.a.) isnadı ile mevkuf olarak rivâyet edilmiştir. Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi*, 11: 328 (20675).

“Ebû Bureyde’nin “Kadılar üç türdür” hadisi, bu konudaki en sahîh şeydir”⁷⁹

Ebû Dâvûd’un bu açıklaması, incelediğimiz rivâyetin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Hattâbî’nin açıklamaları da aynı şekilde önemlidir. Hattâbî içtihadında hata yapanın ecir alacağını ifade eden sözü şöyle açıklar: “Hâkim hüküm verdiğinde ictihad eder ve yanılırsa, ona bir ecir vardır” sözü, müçtehidin hak olanı (tesbit etmek) istediğinde hata yapana mükâfat olduğunu ifade eder. Çünkü onun içtihadı bir ibadettir. Hatadan dolayı ceza verilmez, ancak sadece günah olan işi yapmaktan dolayı günah vardır. Bu sevap, ictihad usul ve kıyas yönlerini bilen içindir.”⁸⁰

İbnü’l-Münzir de rivâyeti benzer şekilde yorumlar. İctihadı bilerek ictihad eden ve içtihadında hata eden hâkimin (hüküm yetkisi olan kişi) ecir alacağını, aksi halde -ictihadı bilmeden ictihad edip hata ettiği zaman- ecir alamayacağını belirtir. “Kadılar üç türdür...” rivâyetinin buna delâlet ettiğini söyler.⁸¹

İctihadda hata-isabet meselesi ictihadın hükmüyle ilgili tartışmaların odağında yer alır ve usulcüler bu konuda, her müçtehidin isabet ettiğini savunanlarla (musavvibe) içlerinden sadece birinin isabet edeceğini ileri sürenler (muhattie) şeklinde iki gruba ayrılır.⁸² İctihaddaki hatanın ne olduğu konusunda da farklı görüşler dile getirilmiştir. Hata kavramı, insanın sorumlu tutulduğu ve tutulmadığı hata olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, “İradesi ve fiili çirkin olan bir şeyi irade edip yapmak” anlamındaki hatadır. Bu insanın sorumlu tutulduğu tam hatadır. İkincisi ise “Yapılması iyi olan şeyi irade etmekle birlikte kasıtsız olarak irade edilenin aksine bir şeyin gerçekleşmesi” şeklindeki hatadır. Bu hatadan dolayı insan sorumlu tutulmaz. Rivâyet ile bağlantılı olarak düşünüldüğünde, buradaki hatanın ikinci tanıma giren hata olduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir hata ya düşen kişi, bilgiye dayalı, ilkeli ve samimi bir çabanın sonucunda isabet edememiştir.⁸³

İbn Hazm, hata eden müçtehidin, isabet eden taklidciden Allah katında daha üstün olduğunu ve bunun ehl-i İslâm’a has olduğunu belirtir. Delil sadedinde “Hâkim ictihad eder ve hata ederse, ona bir ecir vardır” rivâyetini zikreder. Allah’ın taklidi zemmettiğini, mukallidin isyankâr olacağını, müçtehidin ise ecir alacağını söyler. Resûlullah’a (s.a.v.) uyanın mukallid olamayacağını, zira onun Allah’ın emrettiği şeyi yaptığını söyleyen İbn Hazm, mukallidin Resûlullah’tan (s.a.v.) başka birisine uyan kimse olduğunu, bunun sebebinin

⁷⁹ Ebû Dâvûd, “Kitâbu’l-Kadâ”, 2 (3573).

⁸⁰ Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen*, (Haleb: Matbaatu’l-İlmiyye, 1352/1934), IV, 160.

⁸¹ bkz. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 13: 389.

⁸² H. Yunus Apaydın, “İctihad”, TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 440.

⁸³ bkz. H. Yunus Apaydın, “Hata”, TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), XVI, 437.

de Allah'ın emretmediği bir şeyi yapmak olduğunu belirtir.⁸⁴

İbn Hazm ayrıca, her müctehidin isabetli hüküm verdiğini iddia eden kişinin, Kur'an, sünnet, icmada yeri olmayan bir söz söylediğini, böyle olan her şeyin batıl olduğunu belirtir. "Hâkim ictihad eder ve hata ederse ona bir ecir vardır" rivâyetinin müctehidin hata edebileceğine, dolayısıyla "her müctehid içtihadında isabet eder" iddiasının bâtil olduğuna delâlet ettiğini söyler.⁸⁵

İctihadında isabet edenin iki ecir almasının sebebi birisi ictihad etmesi, diğeri de bu içtihadında isabet etmesi dolayısıyladır. İctihadında hata edenin ecir almasının sebebi ise ictihad etmesidir.⁸⁶ Zira ictihad bilgi, ihlas ve gayretin içiçe olduğu bir ibadettir.

III. Sonuç

İncelenilen rivâyetin isnadının sahîh olduğu anlaşılmakta, kaynaklarda birkaç kelime dışında aynı metin olarak nakledildiği görülmektedir.

İctihadda isabet etmek kadar, isabet edememek de söz konusudur. Zira her insan hata yapabilme özelliği vardır. Müctehidin hata etme ihtimali her zaman vardır. Bu yönüyle müctehidin ulaştığı sonuç zannî olup, kat'iyet arz etmemektedir. İctihadda isabet etmek, verilen hükmün Kur'an ve Sünnet ile birlikte temel esaslara uygun bir şekilde gerçekleşmesi demektir. İctihad bir ibadet olarak telakki edilmektedir. Müctehid bilgiye ulaşabilmek için çaba sarfetmektedir. Bu çaba rastgele bir gayret değil, bilinçli ve bilgiye dayanan, ilkeli ve tutarlı bir çabadır. Bu sebeple, bu samimi gayretin bir eciri/karşılığı olacaktır. Hattâbî'nin açıklamaları, içtihadın ibadet olarak telakki edildiğine işaret etmektedir. İctihad ibadetinde de bir takım şart ve ilkeler vardır. Bu sebeple, ictihada ehil olan kişi, usul kurallarına uyararak ictihad yaptığında, sonucunda isabet etse de hata etse de bir ecir alacaktır. İlk rivâyetten anlaşılan da budur. Ancak, ictihad yapmaya ehliyeti bulunmayan, ictihad usul ve kaidelerine aykırı olarak ictihad eden kişi ise bu faaliyetinin sonucunda herhangi bir ecir alamayacaktır. İkinci rivâyet bu duruma delâlet etmektedir. Zira bu rivâyete göre ictihad ederken hakikati bilen ve ona uyararak karar veren kadı bu içtihadının sonunda Cennetlik olacaktır. Hakkı bildiği halde gerekli hassasiyeti göstermeyerek adil davranmayan kadı ile bu işi yapmaya ehil olmayan, buna rağmen karar veren kadı da cehenneme gidecektir.

Öte yandan, ictihad edenin isabet ettiğiinde iki ecir alacağına işaret eden rivâyetin, mutlak manada içtihadında isabet edenin iki ecir alacağı şeklinde anlaşılması isabetli değildir. Bilakis "Kadıların üç türlü olduğunu" ifade eden hadis ile birlikte düşünölmeli ve ictihad hükümlerini bilen ve sonra da ictihad

⁸⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I, 88.

⁸⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I, 89.

⁸⁶ bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, 13: 390.

edip içtihadında isabet eden kimsenin böyle bir mükâfatı elde edebileceği şekilde anlaşılmalıdır.

“İctihadda İisabet ve Hata Rivâyetlerinin Tahlîli”

Özet: İctihad, fakihlerin şer‘î bir hüküm hakkında bilgiye ulaşmak için bütün gücünü harcaması demektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken sahâbeden bazılarının bizzat huzurunda icthad etmelerine müsaade etmiştir. Bu sebeple icthad, İslâm âlimleri tarafından bir ibadet olarak telakki edilmiştir. Bu çalışmamızda icthadda isabet edenin iki, hata edenin bir ecir alacağı konusundaki rivâyetleri incelemeye çalışacağız. Amacımız, bu rivâyetlerin Hz. Peygambere aidiyetinin sıhhatini tesbit etmeye çalışmak olacaktır. İncelememizde rivâyetlerin hem isnad hem de metin bakımından tahlîli yapılacaktır.

Atıf: Necdet AYDOĞDU, “İctihadda İisabet ve Hata Rivâyetlerinin Tahlîli”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XVIII/1, 2020, pp. 97-116

Anahtar Kelimeler: Hadis, İctihad, Müctehid, İisabet, Hata.

